

Анотація

Лабзін Вячеслав Володимирович. Особливості стилістики Л.І. Спаської у церковному монументальному живописі України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 023 – Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація. – Національна академія образотворчого мистецтва та архітектури, Київ, 2023.

Дисертація присвячена дослідженню церковного монументального живопису Лідії Спаської, створеному у другій половині ХХ століття у храмах Києва, Луцька та Волині. Мета роботи – виявити нові та систематизувати наявні відомості стосовно монументальних розписів Л.І. Спаської другої половини ХХ століття в церквах України, їх художніх та стилістичних особливостей; характеризувати живописну манеру цього періоду її творчості. На основі зібраного матеріалу відтворено життєпис Л. Спаської; укладено хронологію монументальних робіт мисткині в Києво-Подільській Покровській і Феодосія Чернігівського в Луцьку церквах; систематизовано документальні та нарративні матеріали, пов'язані зі створенням цих стінописів; проведено іконографічний та іконологічний аналіз деяких композицій цих храмів. Використовуючи комплексну методологічну базу, вдалося виявити стилістичні особливості авторської манери Л. Спаської на тлі мистецьких тенденцій, пошуків та впливів у живописі та зокрема в релігійному монументальному малярстві на протязі ХХ століття.

Дисертація є першим комплексним дослідженням творчості Л. Спаської в контексті релігійного живопису другої половини ХХ століття. Аналіз наукової розробки обраної теми підтвердив відсутність ґрунтовних праць та наявність значних розбіжностей в попередніх дослідженнях, які спираються на нарративні джерела, такі як спогади учасників подій – служителів храмів і парафіян; розвідки проведені мистецтвознавцями та художниками-реставраторами при

поверховому візуальному дослідженні в несприятливих умовах в стані значного ушкодження, або в діючих храмах.

Дослідження монументального живопису Л. Спаської здійснено в таких храмах: Києво-Подільській Покровській та луцький Феодосія Чернігівського. Додатково розглядаються роботи виконані в церквах Іова Почаївського в Бодячеві, Покровській в Озері, Свято-Троїцькому кафедральному соборі в Луцьку та деякі ікони з іконостасу Києво-Подільської Покровської церкви.

Дослідження стінописів доповнено образотворчими матеріалами які складаються з живопису та графіки, з фондів Волинського краєзнавчого музею в Луцьку, колекції Державного історико-культурного заповідника м. Острога, музею Острозької Академії, Рівенського краєзнавчого музею, приватних колекцій. Архівні джерела представлено документами з науково-технічного архіву підприємства УкрНДІПроектреставрація, Центрального державного архіву м. Києва, приватного архіву родини Глаголевих.

Наукова новизна полягає у тому, що вперше проаналізовано й узагальнено наявні матеріали стосовно церковного монументального живопису Л. Спаської другої половини ХХ ст.; до наукового обігу введено раніше невідомі матеріали та документи, стосовно робіт Л. Спаської в Києво-Подільській Покровській церкві; досліджено стилістичні особливості манери художниці; здійснено ґрунтовне історичне, іконографічне, іконологічне, мистецтвознавче та стилістичне дослідження стінописів в означених храмах.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів з висновками до кожного, загальних висновків, списку використаних джерел. Окремий том становлять додатки: анотований список ілюстрацій та ілюстрацій; спогади; фрагменти щоденника; акти; відомості про публікації та відомості про апробацію основних положень дослідження.

Перший розділ присвячено історіографії, джерельній базі та методології дослідження. Історіографічний аналіз теми доводить, що всебічне дослідження церковного живопису другої половини ХХ ст. почалося тільки в 1990-і. Творчий

доробок Л. Спаської було висвітлено в невеликій кількості наукових і літературних статей декількох авторів, більшість яких присвячена світській творчості художниці. Вивчення історіографії та джерельної бази показало доцільність та необхідність проведення поглибленого дослідження монументальної спадщини мисткині.

Методика дослідження спирається на комплексний підхід, котрий полягає у використанні методів вивчення історичних фактів, підтверджених різними джерелами та систематизації масиву інформації, отриманої у результаті поглибленого іконографічного та іконологічного, історичного та мистецтвознавчого аналізу. Також застосовано метод порівняльного аналізу, який допоміг визначити стилістичні особливості у церковному живописі Л. Спаської.

У другому розділі здійснено аналіз історичного, політичного, соціального контексту існування релігійного мистецтва та проведено дослідження життєвого та творчого шляху Л. Спаської в його рамках. Від загального до конкретного: від дослідження історико-культурного контексту та біографічних чинників формування авторського стилю Л. Спаської; через початок формування авторської манери та стилю в творах художниці 1950-х років, аналіз їх поступального розвитку в творах 1960-х та 1970-х років; до всебічного дослідження й атрибуції безпосередніх об'єктів дослідження в київських та волинських храмах. Ретроспективно проаналізовано світський доробок художниці з музейних збірок, введено до наукового обігу раніше невідомий портрет Марії Глаголевої. З'ясовано, що художню освіту Л. Спаська здобула в художній школі Крижанівського у Варшаві та Академії Жуліана в Парижі. Її після воєнне життя та творчість пов'язана з Острогом, де вона мешкала та працювала. Не маючи офіційного статусу художника виконує замовлення краєвих музеїв на історичні теми, багато працює в інших жанрах краєвид, портрет, натюрморт. Було з'ясовано, що з початку 1950-х років на регулярній

основі займається церковним живописом який був досить вільний від державного й церковного контролю та регламентації.

В третьому розділі викладено результати дослідження релігійного живопису Л. Спаської в Києво-Подільській Покровській та луцькій Феодосія Чернігівського церквах. Проведено їх історичний, іконографічний та іконологічний аналіз. Детально проаналізовано наступні монументальні твори: багатофігурні сюжетні композиції – «Покладання до Гробу» та «Воскресіння» з Києво-Подільського Покровського храму, й «Успіння Божої Матері» з Луцької церкви Св. Феодосія; зображення окремих святих та ангелів, серед яких Св. Миколай, Св. Іоанн Златоуст, Св. Варвара, Св. Марія Єгипетська, Св. Феодосій Чернігівський, прп. Іов Почаївський, прп. Серафім Саровський, архангели Михаїл та Гавриїл.

Встановлено, що творчості художниці притаманні наступні стилістичні особливості: працює в реалістичному напрямку, авторське трактування відомих іконографічних сюжетів; зображення композиційно підпорядковуються архітектурному простору; світлу властива дуальність, – сакральне значення світла в зображеннях є онтологічним і символічним, йому притаманний психологічний та емоційний сенс, а з іншого боку застосування світлотіні для формування зображення; колористичні схема базується на яскравих теплих кольорах які контрастують з жовтим, світло-зеленим, червоним і вохристих які доповнено небесно-блакитними, світло-синіми, оливковими та рожевими й ультрамарином; постаті характеризуються виразними силуетом та рухом; одяг та тло виконано узагальнено, а увага зосереджується на тонкому моделюванні обличчя; фізіономічні типи або слідує сталим іконографічним образам, або мають за основу історичні та реальні моделі; в орнаментальному оздобленні застосовує геометричні лінійні та мозаїчні візерунки з християнськими символами, рослинні мотиви аканту та виноградної лози.

Практичні результати представленого дослідження дозволяють розкрити та оцінити творчість такої малодослідженої талановитої художниці як

Л. Спаська, та сприяють подальшому вивченню творчості мисткині, а також привертають увагу до охорони та збереження її монументальних розписів.

Ці напрацювання можуть бути використані для складання навчальних програм з історії українського мистецтва другої половини ХХ століття, а також застосовані в таких галузях як реставрація чи церковний живопис. Матеріал дослідження може бути використаний для майбутніх проектів з реставраційних робіт стінописів церкви Феодосія Чернігівського в Луцьку, який знаходиться в незадовільному стані та потребує невідкладних заходів щодо збереження.

Ключові слова: Лідія Спаська, монументальне церковне (сакральне) мистецтво, український іконопис, церковне мистецтво, церковне малярство, іконографія, іконологія, релігійний живопис, поєднання мистецтв, мистецтво ХХ ст., образотворче мистецтво ХХ ст., живопис, образотворче мистецтво, структурно-просторова схема, реставраційна справа, колекція, музей.

Abstract

Labzin Vyacheslav. Features of the stylistics of L.I. Spaska in the church monumental painting of Ukraine. – Scientific qualification work on the rights of a manuscript.

PhD dissertation, major 023 – Fine art, decorative art, restoration. – National Academy of Fine Arts and Architecture, Kyiv, 2023.

The dissertation is devoted to the study of the church monumental painting of Lydia Spaska, created in the second half of the 20th century in the churches of Kyiv, Lutsk, and Volyn. The purpose of the work is to discover new and systematize existing information about the monumental paintings of L.I. Spaska of the second half of the 20th century in the churches of Ukraine, their artistic and stylistic features; characterize the painting style of this period of her work. On the basis of the collected material, the biography of L. Spaska was reproduced; the chronology of the monumental works of the artist in the Kyiv-Podil Pokrov and Theodosius of Chernihiv churches in Lutsk is concluded; documentary and narrative materials related to the creation of these murals are systematized; an iconographic and

iconological analysis of some compositions of these temples was carried out. Using a complex methodological base, it was possible to identify the stylistic features of the author's manner of L. Spaska against the background of artistic trends, searches and influences in painting and in particular in religious monumental painting during the 20th century.

The dissertation is the first comprehensive study of L. Spaska's work in the context of religious painting of the second half of the 20th century. The analysis of the scientific development of the chosen topic confirmed the lack of thorough works and the presence of significant discrepancies in previous studies, which are based on narrative sources, such as the memories of the participants in the events, church's ministers, and parishioners; explorations were carried out by art historians and restoration artists during superficial visual research in adverse conditions in a state of significant damage, or in functioning temples.

The study of L. Spaska's monumental painting was carried out in the following churches: Kyiv-Podil Pokrov and Theodosius of Chernihiv churches in Lutsk. In addition, the works performed in the following churches: the Iov of Pochaiv in Bodyachevo, the Pokrov in Ozero, the Holy Trinity Cathedral in Lutsk, and some icons from the iconostasis of the Kyiv-Podil Pokrov church are considered.

The study of wall paintings is complemented by visual materials consisting of paintings and graphics from the funds of the Volyn Museum of Local History in Lutsk, the collection of the State Historical and Cultural Reserve of Ostroh, the Museum of the Ostroh Academy, the Rivne Museum of Local History, and private collections. Archival sources are represented by documents from the scientific and technical archive of the UkrNDIProektrestavratsiya enterprise, the Central State Archive of Kyiv, and the private archive of the Glagolyev family.

The scientific novelty consists in the fact that for the first time, the available materials related to the church monumental painting of L. Spaska of the second half of the 20th century have been analyzed and summarized; previously unknown materials and documents related to the works of L. Spaska in the Kyiv-Podil Pokrov

Church were introduced into scientific circulation; the stylistic features of the artist's manner were investigated; a thorough historical, iconographic, iconological, art history and stylistic study of wall paintings in these temples was carried out.

The dissertation consists of an introduction, three sections with conclusions to each, general conclusions, and a list of used sources. A separate volume consists of appendices: an annotated list of illustrations and illustrations; memoirs; diary fragments; acts; information about publications and information about approval of the main provisions of the study.

The first chapter is devoted to historiography, source base, and research methodology. Historiographic analysis of the topic proves that a comprehensive study of church painting of the second half of the 20th century. began only in the 1990s. The creative work of L. Spaska was highlighted in a small number of scientific and literary articles by several authors, most of which are devoted to the secular work of the artist. The study of historiography and the source base showed the expediency and necessity of conducting an in-depth study of the monumental heritage of the artist.

The research methodology is based on a comprehensive approach, which consists in the use of methods of studying historical facts confirmed by various sources and systematization of the array of information obtained as a result of in-depth iconographic and iconological, historical and art analysis. The method of comparative analysis was also applied, which helped to determine the stylistic features in L. Spaska's church painting.

In the second chapter, an analysis of the historical, political, and social context of the existence of religious art was carried out, and a study of L. Spaska's life and creative path was carried out within its framework. From the general to the specific: from the study of the historical and cultural context and biographical factors of the formation of the author's style of L. Spaska; through the beginning of the formation of the author's manner and style in the works of the artist of the 1950s, the analysis of their progressive development in the works of the 1960s and 1970s; to a comprehensive study and attribution of the immediate objects of study in Kyiv and

Volyn temples. Retrospectively, the artist's secular achievements from museum collections were analyzed, and a previously unknown portrait of Maria Glagoleva was introduced into scientific circulation. It was found out that L. Spaska received her art education at the Kryzhanivski Art School in Warsaw and the Julien Academy in Paris. Her post-war life and work are connected with Ostrog, where she lived and worked. Not having the official status of an artist, she fulfills the orders of regional museums on historical topics and works a lot in other genres: landscape, portrait, and still life. It was found out that since the beginning of the 1950s, she had been engaged in church painting on a regular basis, which was quite free from state and church control and regulation.

The third chapter presents the results of the study of L. Spaska's religious painting in the Kyiv-Podil Pokrov and Lutsk Theodosius of Chernihiv churches. Their historical, iconographic, and iconological analysis was carried out. The following monumental works were analyzed in detail: multi-figure plot compositions - «Laying to the Grave» and «Resurrection» from the Kyiv-Podil Pokrov Church, and «The Assumption of the Mother of God» from the Church of St. Theodosius in Lutsk; images of individual saints and angels, including St. Nicholas, St. John Chrysostom, St. Barbara, St. Mary of Egypt, St. Theodosius of Chernihiv, St. Iov of Pochaiv, Rev. Seraphim of Sarov, Archangels Michael and Gabriel.

It has been established that the artist's work has the following stylistic features: works in a realistic direction, that the artist's work has the following stylistic features: the author's interpretation of well-known iconographic subjects; images are compositionally subordinated to the architectural space; light is characterized by duality: the sacred meaning of light in images is ontological and symbolic, it has a psychological and emotional meaning, and on the other hand, the use of light and shade to form an image; the color scheme is based on bright warm colors that contrast with yellow, light green, red and ocher, which are complemented by sky blue, light blue, olive and pink and ultramarine; figures are characterized by expressive silhouette and movement; the clothes and the background are made generalized, and

the attention is focused on the subtle modeling of the face; physiognomic types either follow established iconographic images or are based on historical and real models; in ornamental decoration he uses geometric linear and mosaic patterns with Christian symbols, plant motifs of acanthus and vines.

The practical results of the presented research allow us to reveal and evaluate the work of such an understudied talented artist as L. Spaska, and contribute to the further study of the artist's work, as well as draw attention to the protection and preservation of her monumental paintings.

These developments can be used to draw up educational programs on the history of Ukrainian art of the second half of the 20th century, as well as applied in such fields as restoration or church painting. The research material can be used for future projects on the restoration of the wall paintings of the Church of Theodosius of Chernihiv in Lutsk, which is in an unsatisfactory condition and needs urgent conservation measures.

Keywords: Lidia Spaska, monumental church (sacred) art, Ukrainian icon painting, church art, church painting, iconography, iconology, religious painting, combination of arts, art of the 20th century, visual art of the 20th century, painting, visual art, fine art, structural and spatial scheme, restoration work, collection, museum.

Список публікацій за темою дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Лабзін В. Приклади дуалізму світла у церковному живописі Лідії Спаської // Актуальні питання гуманітарних наук. Вип 53, том 1, 2022. – С. 118-123 DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/53-1-16>
2. Лабзін В. Образи ангелів у церковному живописі Лідії Спаської // Актуальні питання гуманітарних наук. Вип 54, том 1, 2022. – С. 135-144 DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/54-1-19>
3. Лабзін В. Відновлення Києво-Подільської Покровської церкви в 1950-х роках: монументальний живопис Лідії Спаської // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв № 3'2022. С. 141-148 DOI <https://doi.org/10.32461/2226-3209.3.2022.266094>
4. Лабзін В. Деякі результати дослідження окремих монументальних композицій Лідії Спаської // Народознавчі зошити. 2022. № 5 (167). С. 1203-1210 DOI <https://doi.org/10.15407/nz2022.05.1203>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

5. Лабзін В. Києво-Подільська Покровська церква та її відновлення у 1949–1960-х роках. Деякі нові факти // Шості Платонівські читання. Тези доповідей Міжнародної наукової конференції. – Київ: Видавництво Людмила, 2019. – С. 30-31
6. Лабзін В. Живопис Лідії Спаської 1950-х років у Києво-Подільській Покровській церкві // Сьомі Платонівські читання. Тези доповідей Міжнародної наукової конференції. – Київ: Видавництво Людмила, 2020. – С. 37
7. Лабзін В. Темпоральна, релятивна та функціональна точки зору на поняття «Sacrum» і «Profanum» // Восьмі Платонівські читання. Тези доповідей Міжнародної наукової конференції. – Київ: СПД Чалчинська Н.В., 2021. – С. 91-92

8. Лабзін В. Дуалізм світла у сакральному живописі Л. Спаської // Дев'яти Платонівські читання. Тези доповідей Міжнародної наукової конференції. – Київ: ФОП О. Лопатіна, 2021. – С. 88-89
9. Лабзін В. Свобода від державної та церковної регламентації в релігійному живописі 1950-1980-х років на прикладі творчості Лідії Спаської. // Десяти Платонівські читання. Тези доповідей Міжнародної наукової конференції. – Львів-Торунь: Liha-Press, 2022. Київ. – С. 51-52 DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-301-2-20>